

«МІГРАЦІЯ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА «ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС»: ДО ТРАКТУВАННЯ ТЕРМІНІВ

У статті розглядається трактування сучасними вченими поняття «міграція», зазначається, що воно витікає з результатів певних політичних процесів, стає їх наслідком і в подальшому спричиняє вагомий вплив на наступні політичні процеси.

Ключові слова: міграція, політичний процес, процес пересування населення, переміщення людей через кордон певних територіальних утворень.

В статье рассматривается трактовка современными учеными понятия «миграция», отмечается, что оно вытекает из результатов определенных политических процессов, становится их следствием и в дальнейшем оказывает существенное влияние на следующие политические процессы.

Ключевые слова: миграция, политический процесс, процесс передвижения населения, перемещение людей через границу определенных территориальных образований.

The article deals with the interpretation of modern scholars term «migration», notes that it follows from the results of certain political processes is their due in the future have a significant impact on the political process following.

Key words: migration, the political process, the process of population movement, the movement of people across borders defined territorial.

Постановка проблеми. Глобалізація та бурхливий розвиток соціуму сьогодення ставлять перед дослідниками завдання чіткого трактування понять сучасності. Переміщення осіб з країни в країну з різних причин та їх вплив на політичні процеси в цих країнах – питання досить цікаві і не повністю вивчені сучасними вченими, чим і пояснюється **актуальність даного дослідження**. Закономірності впливу мігрантів на політичні процеси визначили **предмет** цього дослідження. Самі ж мігранти в теоретичному плані з їх впливом на політичні процеси склали **об'єкт** дослідження. **Мета** роботи – розглянути трактування термінів «міграція» з її впливом на «політичний процес» у сучасних суспільно-політичних галузях наук. **Завдання** дослідження:

– проаналізувати визначення терміну «міграція» з її впливом на «політичний процес», які дають сучасні вчені світової та вітчизняної наукової еліти;

– спробувати дати своє визначення терміну «міграція» з її впливом на «політичний процес». **Джерелознавчою базою дослідження** стали роботи вчених: Василенко І. О. «Політичні процеси на рубежі культур», Іонцевої В. О. «Міжнародна міграція населення: теорія і історія вивчення», Піскуна О. «Основи міграційного права» та ін.

Виклад основного матеріалу. Середина XIX століття з бурхливим розвитком капіталізму та закінченням періоду кріпосництва на території України спричинила певні політичні процеси на нашій території, які призвели до першої хвилі міграції. Саме в цей час з'являються перші теоретичні обґрунтування понять «міграція» та «політичний процес» у світовій та українській суспільно-політичній та філософській думці. Початок XX століття ознаменувався більш бурхливими політичними процесами не лише на Україні, а й в усьому світі: економічними та соціально-політичними кризами, війнами, які супроводжувалися територіальними змінами і виникненням нових держав. Наслідком цих політичних процесів стали підсумки Першої та Другої світової воєн, які викликали потужний потік міграції (німці з Прибалтики, Польщі, Югославії та Румунії; політичної міграції з країн Східної Європи); міграційні хвилі, викликані національно-визвольним рухом в Африці та Азії; громадянська війна в Китаї; війна у В'єтнамі – всі ці політичні процеси стали причиною масових пересувань людей, які викликали загострення політичних та соціально-економічних питань, що стосувалось всього світового співтовариства [6]. Отже, поняття «міграція» та «політичний процес»

взаємозалежні, оскільки поняття «міграція» витікає з результатів певних політичних процесів, стає їх наслідком і в подальшому спричиняє вагомий вплив на наступні політичні процеси. Зауважимо, що кожне з цих понять стосується одночасно як внутрішньополітичних процесів конкретної країни (в тому числі і України), так і міжнародних політичних процесів. А тому регулювання питань політичних процесів та пов'язаної з ними міграції здійснювалося на двосторонньому рівні. Причому, переважно угоди укладалися між сусідніми державами або країнами з подібною політикою. Угоди були обмеженими за своїм функціональним застосуванням і спрямованими на вирішення конкретних питань: екстрадиції, перебування мігрантів, інтеграції мігрантів тощо. В подальшому такі угоди стали ухвалюватися вже на субрегіональному і регіональному рівнях. Це доводило, що питання політичних процесів та пов'язані з ними міграційні питання ще не стали питаннями, які б хвилювали все світове співтовариство, тобто мали лише локальний характер. Світове співтовариство до початку ХХ ст. не відчувало безпосередніх негативних наслідків міграційних процесів на міжнародному рівні. Лише з середини 50-х років ХХ століття воно зіткнулося з необхідністю координації зусиль багатьох країн щодо питань вирішення гострих ситуацій, пов'язаних з політичними процесами та їх наслідками – міграцією, і усвідомило важливість створення механізму, який міг би врегулювати ці питання. Цей період характеризувався активізацією політичних та міграційних процесів і різноманітністю видів мігрантів. У світовій та українській суспільно-політичній науці не було уніфікованого поняття політичних процесів та міграції, воно тільки увібрало в себе деякі положення щодо конкретних їх видів. Поняття «міграція» не згадується в Статуті ООН, у Загальній декларації прав людини 1948 р., хоча остання юридично закріпила в якості одного з основних прав людини «право вільно пересуватися і змінювати місце проживання» (ст. 13). Однак це право не уточнювалося і визначення «міграції» не давалося. На основі цього можемо стверджувати, що тогочасна наука не мала загальної концепції політичних процесів та їх наслідків – міграції, хоча були визначення певних політичних подій, під якими розуміли політичні процеси та участь у них конкретних категорій мігрантів.

На Міжнародній конференції з праці 1922 р. було визнано необхідність розробки єдиної характеристики терміну «міжнародна міграція» як наслідок політичних перетворень у країнах, але на той момент було розроблено лише визначення «події в країні» та «емігрант», оскільки це було важливо для збору статистичної інформації з міжнародної політики та міграції. Конференція з міграційної статистики 1932 р. і поради ООН щодо поліпшення міграційної статистики 1953 р. провели розмежування між тимчасовою і постійною

міграцією і відповідно між внутрішньополітичною і зовнішньополітичною діяльністю. Однак вони також не змогли дати єдиного поняття міжнародної політики з відповідними політичними процесами та міграції. Тільки в 1976 р. ООН запропонувала новий пакет порад, який містив положення щодо тісного взаємозв'язку внутрішньополітичних та зовнішньополітичних процесів у питаннях понять міграції та постійного місця проживання в країні, і тому формулювання поняття мігрантів були сфокусовані тільки на термінах довгострокових і короткострокових іммігрантів. У сучасній суспільно-політичній науці (політології та соціології) не існує однакових теорій та доктрин щодо політичних процесів та пов'язаних з ними міграційних процесів. Скоріше спостерігається тенденція уникнення вченими (Г. Памба-Чівунда, Г. Гудвін-Гілл, Р. Апплеярд, Р. Перручоуд) чіткого формулювання поняття політичних процесів та міграції, хоча кожен з них використовує ці терміни. А ті з дослідників, хто дає визначення термінів «політичних процесів» та «міграції» (Є. Ю. Садовська, О. Піскун, Л. А. Васильєва, Н. М. Тоцький) [3; 9; 13; 14], упускають ряд істотних моментів, які стосуються статусу мігрантів та особливостей політичних процесів з ними пов'язаних, специфіки і регулювання цих явищ. На 45-й сесії Комісії міжнародного права ООН Спеціальний доповідач з питання про правові норми, що стосуються політичних процесів та міжнародної міграції, Г. Памба-Чівунда, визнавав необхідність розробки концепції політичних процесів та міжнародної міграції [11, р. 257]. Однак він не сформулював поняття «політичні процеси» та «міграція», а запропонував замінити їх термінами «процес пересування» та «пересування населення». На його думку, така заміна дозволила б, з одного боку, розглянути явище міграції в усьому її розмаїтті як політичний процес, а з іншого – розробити Конвенцію, яка відображала б динаміку політичних процесів та міграції. Однак його доповідь не містила аргументів обґрунтування необхідності використання термінів «політичні процеси» та «міжнародне пересування населення». Підкреслює відсутність у сучасній науці узгоджених термінів «політичні процеси» та «міграція» і швейцарський учений Р. Перручоуд. Але і він не дав конкретного визначення, а лише звернув увагу на неоднозначність політичних процесів та суб'єктний склад міграції: біженці, переміщені особи і економічні мігранти. В одній із своїх робіт він спробував дати наступне визначення: «міжнародна міграція – це переселення людей, що залишають країну свого походження або постійного місця проживання, в іншу країну тимчасово або постійно» [4, с. 32]. Це визначення є найбільш вдалим, оскільки воно не лише містить факт переміщення, але і розширює поняття міжнародної міграції шляхом включення до нього тимчасово і постійно прибуваючих мігрантів, що передбачає їх участь у певних політичних процесах. Однак це визначення не містить положення про правовий

статус мігрантів і не дає конкретизації поняття «політичних процесів».

Вченими країн СНД також робилася спроба сформулювати визначення політичних процесів та міграції. Так, на думку вченого М. М. Тоцького (Росія), міграція – це переміщення з різних причин людей через кордон тих чи інших територіальних утворень з метою постійного або тимчасового місця проживання [14, с. 12]. Це визначення включає в себе ряд елементів, властивих міграції, але випускає найбільш суттєві питання регулювання та статусу мігрантів у різних політичних процесах.

Є. Ю. Садовська (Казахстан) вважає, що міграція – це пересування населення через державні кордони, пов'язане зі зміною місця проживання і вимагає внутрішньодержавного і міждержавного регулювання залежно від виду політичних процесів [13, с. 20]. Незважаючи на чітке формулювання міграції, запропоноване визначення не відображає мотиви і терміни міграції під час політичних процесів, що робить його вузько спрямованим, акцентованим тільки на певні типи мігрантів без чіткості у визначенні політичних процесів.

О. Піскун (Україна) стверджує, що міграція нерідко пов'язана з різкою зміною не тільки географічного, територіального місця проживання, але й відповідного соціуму, соціального та політико-правового оточення. Особливість цього явища, на його думку, полягає в його міжтериторіальному характері політичних процесів [9, с. 40].

Білоруський учений Л. А. Васильєва вважає міграцію складним транснаціональним явищем і одним з найважливіших індикаторів відображення етнополітичних і соціально-економічних процесів, як різновидів політичних процесів, що відбуваються в суспільстві [2, с. 1]. Але чіткого визначення політичних процесів та міграції не дає, хоча аналізує понятійний апарат у галузі політичних процесів та міграції, концентруючись на позиціях демографів, соціологів, політологів [3, с. 11-15].

Білоруські дослідники А. І. Лемешева, А. В. Бубіч, Г. Г. Зінкевич, що входили в робочу групу при Комітеті з міграції Республіки Білорусь з вироблення термінології в галузі міграції, розмежовують поняття міжнародної міграції та міграції взагалі. Під першою вони розуміють територіальне переміщення людей через державні кордони, а під другою – сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, що супроводжуються зміною місця проживання [8, с. 24]. Однак наведені визначення не відбивають багатовекторності поняття міграції під час різних політичних процесів.

Розробкою концепції міграції займалася і МОМ. У 1989 р. на 59-й сесії Ради МОМ трактувалося визначення понять «міграція» та «мігрант». Міграція – частина процесу розвитку держав: тих, з яких особи виїжджають, і тих, у які намагаються потрапити, а також держав, які

належать до обох категорій, незалежно від причин переміщення. Звернемо увагу на те, що політичні процеси в цьому визначенні трактуються вузько планово як процеси розвитку держав. Іншими словами, це поняття включає всі форми міграції під час політичних процесів розвитку держав. Мігрант – це особа, яка переміщується з однієї держави в іншу і потребує міжнародних міграційних послуг, які надаються міжнародними організаціями, що є складовою світових політичних процесів. У 1996 р. Економічний суд СНД розглядав питання про тлумачення терміну «мігрант». Було вказано на відсутність його договірно-правової регламентації та запропоновано наступне визначення: мігрант – це поняття, яке включає в себе всі категорії осіб, які здійснюють просторові переміщення, незалежно від причин переміщення, їх тривалості і просторових кордонів [12]. Поняття міграції, дане Економічним судом СНД і МОМ, найбільш точно відображає основні ознаки, властиві міграції у світових політичних процесах. Визначення міграції дається і в Законі про міграцію населення Республіки Казахстан 1997 р. Згідно з цим Законом, «міграція – це безповоротне, тимчасове, а також сезонне переміщення фізичних осіб з Республіки Казахстан, а також переселення фізичних осіб усередині Республіки Казахстан, пов'язане зі зміною місця проживання і роботи» [5, с. 275]. Однак застосування цього закону обмежене рамками однієї держави. Наведені визначення політичних процесів та пов'язаних з ними процесів міграції дозволяють виділити характерні ознаки, на яких акцентують увагу всі дослідники. До них можна віднести, по-перше, факт переміщення як фактор дії політичних процесів і, по-друге, зміну місця проживання впливності самих політичних процесів. Однак жодне з визначень не відображає специфіки характеру політичних процесів та пов'язаних з ними процесами міграції і випускає істотні моменти регулювання та статусу мігранта впливності політичних процесів приймаючої держави. Дослідник з Росії Г. Похлебаєва дає наступне визначення: міжнародною міграцією є переміщення осіб незалежно від його форми, мотивів і термінів з території однієї держави на територію іншої держави, яке тягне зміну їх правового статусу, регулювання якого з моменту перетину даними особами кордону здійснюється законодавством приймаючої держави, а також міжнародно-правовими документами, що розробляються міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції [10]. Участь мігрантів у політичних процесах у цьому визначенні мається на увазі, але не конкретизується.

Юдіна Т. так трактує ці поняття: міжнародна міграція населення – міграція населення між країнами, пов'язана зі зміною постійного місця проживання та громадянства або з перебуванням в країні в'їзду-виїзду, що має довгостроковий (за рекомендацією ООН для статистичного обліку – більше 1 року), сезонний і мятниковий характер.

Головною відмінною ознакою міжнародної міграції населення порівняно з внутрішньою міграцією є факт перетину людьми державного кордону [15]. Але і в цьому визначенні зріз впливу міграції на політичні процеси лише мається на увазі. Під міграцією населення Воробйова О. розуміє будь-яке територіальне переміщення населення, пов'язане з перетинанням як зовнішніх, так і внутрішніх меж адміністративно-територіальних утворень з метою зміни постійного місця проживання або тимчасового перебування на території для здійснення навчання або трудової діяльності незалежно від того, під переважаючим впливом яких чинників воно відбувається – притягуючих або виштовхуючих. Але і в цьому визначенні політичні процеси теж тільки передбачаються, але не конкретизуються. Іонцев В. нарахував таких визначень біля 40 [7]. Ми спробуємо дати своє визначення міграції та її впливу на політичні процеси: міграцією є переміщення осіб незалежно від форми, мотивів і термінів з території однієї держави на територію іншої держави, яке тягне зміну їх статусу та передбачає їх пряму участь у політичних процесах країн, до яких вони мігрували.

З проведеного аналізу визначень понять міграції та її впливу на політичні процеси можемо дійти висновку про те, що переміщення осіб з однієї країни в іншу переводить їх у статус мігрантів, які стають повноцінними учасниками

політичних процесів країн, до яких вони переїхали, з іншої сторони політичні процеси розрізняються різною цільовою спрямованістю і впливають на статус самих мігрантів. Це знайшло своє відображення в ряді наукових статей дослідників та міжнародних актах. Однак у галузі регулювання міграційних процесів та їх впливу на політичні процеси ще залишається ряд термінів, що не знайшли свого визначення.

Таким чином, незважаючи на відсутність закріпленого терміну «міграція» в сучасних суспільно-політичних галузях знань, це питання є одним з найбільш дискутованих серед дослідників. Відсутність чітко уніфікованих понять «міграція», «міжнародна міграція» та «вплив міграції на політичні процеси» ускладнює роботу з виявлення точної кількості осіб, які є мігрантами, і не дозволяє визначити їх статус, що робить їх уразливою групою населення та, відповідно, непередбачуваними в політичних процесах. Ускладнюється робота з визначення масштабів міжнародної міграції, що скорочує можливості планування політичних процесів. У свою чергу це ускладнює роботу Статистичного відділу ООН, Комітету з народонаселення ООН та МОМ. Виникають також питання, пов'язані зі статусом мігрантів, так як не відомо, хто саме підпадає під категорію міжнародних мігрантів і в яких аспектах вони можуть впливати на політичні процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко И. А. Политические процессы на рубеже культур / о И. А. Василенк. – М. : Эдиториал, УРСС, 1998.
2. Васильева Л. А. Вынужденная миграция в Республике Беларусь : теоретико-правовые и организационные аспекты / Л. А. Васильева. Мн. : Академия МВД Республики Беларусь, 2000. – 124 с.
3. Васильева Л. А. Состояние и перспективы развития теоретико-правовых аспектов проблемы миграции / Л. А. Васильева // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2001. – № 1. – С. 10–15.
4. Док. ООН A/CN.4/SER.A/1993/Add.1 // Ежегодник комиссии международного права. Т. 2. Нью-Йорк; Женева: ООН, 1993. – Р. 32, 254–259.
5. Закон Республики Казахстан о миграции населения // Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев. – Мн. : Тесей, 2000. – С. 274–292.
6. Зокиров Г. Н. Политический процесс / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2001
7. Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения / В. А. Ионцев. – К. : Диалог, 2005. – 254 с.
8. Лемешев, А. И. Глоссарий по миграции / А. И. Лемешев, А. В. Бубич, Г. Г. Зинкевич. – Мн. : Информационный центр при МИД Республики Беларусь, 2000.
9. Піскун О. Основи міграційного права / О. Піскун. Київ: Леся, 1998. – 360 с.
10. Похлебаева А. Понятие миграции и ее классификация / А. Похлебаева // Журнал международного права и международных отношений. – 2005. – № 3.
11. Recommendations on statistics of international migration: statistical papers. Series M. № 58. – New York : United Nations, 1980. – p. 257.
12. Решение Экономического Суда СНГ № С-1/14-96 «О толковании понятий «беженец», «мигрант», «вынужденный переселенец» применительно к Соглашению о помощи беженцам и вынужденным переселенцам 1993 г. // Юридический портал <<http://www.jurportal.com/consult/viewuigract.php?id=98&PHPSESSID=6ec715e38acdc854d4c5c5b5ca5a6153>>. Дата изъятия 21.10.2005 г.
13. Садовская Е. Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: основные тенденции и перспективы / Е. Ю. Садовская. – Алма-Ата, 2001. – 112 с.
14. Тоцкий Н. Н. Введение в миграционное право. Миграционное право как подотрасль конституционного права Российской Федерации. Нормативные акты, регулирующие правоотношения с участием мигрантов / Н. Н. Тоцкий. – М. : Диалог МГУ, 1999. – 178 с.
15. Юдина Т. Миграция: словарь основных терминов / Т. Юдина. – М. : Изд-во РГСУ, 2007. – 134 с.

Рецензенти: Наумкіна С. М., д.політ.н., професор;
Багмет М. О., д.і.н., професор.

© Козловська Л. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 14.04.2013 р.

КОЗЛОВСЬКА Людмила Володимирівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри цивільного та трудового права Одеської національної морської академії.

Коло наукових інтересів: соціологія міграційних процесів.